

diye sormuş, onlar “hayırlı” diye cevap verince şöyle demiştir: “Allah’ın kullarına olan merhameti bu kadının yavrusuna olan merhametinden daha çoktur” (Buhârî, “Edeb”, 18; Müslim, “Tevbe”, 22). Allah’ın özellikle insana ve genel olarak kâinata yönelik isim ve sıfatlarından olan rabbîn başta rahmân, rahîm, gafûr, vedûd, rezzâk ve mâlikü’l-mülk olmak üzere birçok isimle anlam tamamlama ve dengeleme ilişkisi vardır.

Bazı esmâ-i hüsnâ kitaplarında ve Kur’an tefsirlerinin özellikle Fâtiha sûresinde rab ismi hakkında geniş bilgi verilir. Bu konuda müstakil çalışmalar da yapılmıştır. Ebû’l-Alâ el-Mevdûdî’nin *el-Muştaḥâḥâtü’l-erba‘a fi’l-Ḳur’ân* adlı eserinin ikinci bölümü bu isme ayrılmıştır (Ar. trc. Muhammed Kâzım Sibak, Dimaşk, ts., s. 34-94; trc. Osman Cılacı – İsmail Kaya, *Kur’an’a Göre Dört Terim*, İstanbul 1982, s. 35-88). Yakup Çiçek ve Fahrettin Yıldız’a ait *Hamd-Rab* başlıklı kitapçığın ikinci bölümü de bu konuyla ilgilidir (İstanbul 1986). R. D. Wilson, Kur’an’da geçen “Allah” ve “rab” isimlerinin dökümünü âyetlerin indiği dönemlere göre karşılaştırmalı olarak gösteren bir çalışma yapmıştır (“The Use of the Terms ‘Allah’ and ‘Rab’ in the Koran”, *MW*, XI/2 [1920], s. 176-183).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 840-841; *Müsned*, II, 316; İbn Kuteybe, *Tefsiru Garibi’l-Ḳur’ân* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1378/1958, s. 9; Taberî, *Câmi’u’l-beyân* (nşr. Sidki Cemil el-Attâr), Beyrut 1415/1995, I, 93-94; Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Ḳur’ân* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu), İstanbul 2005, I, 13-14; II, 278; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu’abi’l-îmân* (Hilmî M. Fûde), Beyrut 1399/1979, nr. 497, 205; Kâfî Abdülcebbar, *el-Muğnî* (nşr. Mahmûd M. el-Hudayrî), Kahire, ts. (el-Müessesetü’l-Mısriyye), V, 208-209; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ’ ve’ş-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, nr. 116^a-117^a; Ebû’l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 466; Suat Yıldırım, *Kur’an’da Ulûhiyyet*, İstanbul 1987, s. 89-97; Toufic Fahd, *La divination arabe*, Paris 1987, s. 107-108; A. J. Wensinck – [T. Fahd], “Rabb”, *EJ* (İng.), VIII, 350; Asgar Dadbih, “Rab”, *DMT*, VIII, 125-126; a.m.f., “Rubûbiyyet”, a.e., VIII, 144-146; Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, *DİA*, XI, 407-408; S. Calderini, “Lord”, *Encyclopaedia of the Qur’an* (ed. J. D. Mc.Auliffe), Leiden 2003, III, 229-231.

BEKİR TOPALOĞLU

□ TASAVVUF. Allah’ın zâtı, a’yân-ı sâbiteye nisbetle kâdir ve mürîd gibi ilâhî isimlerin, hâricî varlıklara (ekvân) nisbetle rezzâk ve hafız gibi rabbânî isimlerin menşeidir. Mülk ve melekût âleminin tamamına “hazret-i rubûbiyyet” denir. Rab Allah’ın rubûbiyyet makamındaki umumi ve özel bir ismidir. Allah her şeyi “rab” ismiyle terbiye eder, her şey varlığını O’ndan alır, yap-

tığını O’nunla yapar, ihtiyaç duyduğu hususlarda O’na müracaat eder (Kâşânî, s. 147, 148). Rubûbiyyet makamı kayırma ve sığınma makamı olduğundan bu makamda Allah’a “yâ rab!” diye dua edilir (Gazzâlî, III, 14).

Mülk ve melekût âlemindeki her varlık rabbânî isimlerden bir ismin sûretidir. Allah, her varlığı a’yân-ı sâbitesine uygun bir veya birden fazla ismiyle terbiye eder, yetiştirir ve geliştirir. Bir varlık veya kul hangi isimle terbiye ediliyorsa bu isim o varlığın veya kulun rabbidir. Çünkü o şey veya kişi varlığını ve niteliklerini isimden almaktadır (Tehânevî, I, 526; Abdülkerîm el-Cilî, I, 41; Ebû’l-Alâ el-Affîfî, s. 19, 85-96). Bu isme “rabb-i hâs” denir. Her bir rabb-i hâs, terbiye ettiği varlıktan (merbûb) razı olduğu gibi o varlık da rabb-i hâssından râzıdır. Her varlık kendi rabb-i hâssının abdidir.

Her kul rabbânî ve ilâhî isimlerden bir veya birkaçının mazharı olduğundan mazharı olduğu isme nisbet edilerek meselâ “Abdül-kâdir”, “Abdül-azîz”, “Abdül-mün’im” gibi mânevî bir isim alır. Abdülkâdir Allah’ın kudret, Abdülazîz izzet, Abdülmün’im nimet ismine mazhar olmuş kimsedir. İzzet ismine mazhar olan bir kimseyi Allah izzet tecellisiyle aziz kıldığından her şeye galip gelir, daima aziz olur; adl ismine mazhar olduğu için “Abdül-adl” denilen bir kul daima adalet üzere bulunur. O adl / muksıt isminin kuludur, bu isimle terbiye edilir. Bu sebeple adl ismi onun rabb-i hâssı ve terbiyecisidir. Gazzâlî *el-Maḳşadü’l-esnâda*, Fahreddin er-Râzî *Levâmî’u’l-beyyinât*’ta, Muhyiddin İbnü’l-Arabî *el-Fütûḥâtü’l-Mekkiyye*’de kulların ilâhî isimlerden aldıkları nasiplere dikkat çekmişlerdir. Bu isimler insanlara ane ve babalarının verdiği isimler olmayıp Allah’ın belli kimselere bahşettiği belirgin niteliklerin ve karakterlerin adıdır. Bu niteliklere sahip kişilere tasavvufta “abâdile” (kullar) adı verilir. İkrâmı seven bir kul adı Abdülkerîm olmasa da karakter olarak Allah’ın kerîm isminin abdidir, bu isim onun rabbidir. Rab-merbûb ilişkisi budur. Bu anlamda Allah’ın her ismi bir “rab”dır, rabbü’l-erbâb bütün ilâhî isimleri câmi’ olması sebebiyle Allah’tır. Allah bütün isimlerin menşei, gayelerin gayesidir, bütün talepler ona yönelir” ifadesiyle bu hususa işaret edilmiştir.

Sûfiler rabbânî ilim veya âlim, rubûbiyyetin sırrı, nefis-rubûbiyyet, rubûbiyyet-ubûdiyyet ilişkileri üzerinde önemle durmuşlardır. Rubûbiyyetin sırrları mükâşefe ilminin konusu kabul edilmiş, özel ve mahrem bilgiler sayıldığından bu sırrları ifşa et-

menin sakıncalı olduğu belirtilmiştir. Hatta âriflerden biri rubûbiyyetin sırrlarını ifşa etmeyi küfür saymıştır. Sehl b. Abdullah et-Tüsterî rubûbiyyetin sırrı ortaya çıkarsa nübüvvetin bâtıl olacağını söyler (Gazzâlî, I, 105). Hakîm et-Tirmizî’ye göre rubûbiyyetin niteliklerini bilmenin yolu ubûdiyyetin niteliklerini bilmektir (Sülemî, s. 219). Ebû Saîd el-Harrâz, “Nefsini bilmeyen kişi rabbini nasıl bilebilir?” diyerek kişinin nefsini bilmesinin önemine dikkat çekmiştir (a.g.e., s. 231). Hadis olarak rivayet edilen, “Nefsini bilen rabbini bilir” ifadesinde (Aclûnî, II, 262) ve Harrâz’ın sözünde geçen “rab” ile rabb-i hâs kastedilmekte, bu ifadelerle ancak rabb-i hâssını bilen kişinin nefsini bileceği anlatılmak istenmektedir. Kur’an-ı Kerîm’deki, “Rabbânî olunuz” ifadesini (Âl-i İmrân 3/79; el-Mâide 5/44) sûfi müellifler “Rubûbiyyeti bilen, hayırlı işler yapan âlimler olunuz” şeklinde yorumlamışlardır (Serrâc, s. 168; Aynülkudât el-Hemedânî, s. 290; Şarânî, I, 95). Bazı mutasavvıflar “rabbânî” diye nitelendirilmiştir (Sülemî, s. 309). Rabbânî ilim Gazzâlî’nin de belirttiği gibi kaynağı rab olan ledün ilmidir (*İhyâ*’, III, 23). Ruhun rabbîn emrinden oluşu (el-İsrâ 17/85) ona rabbânîlik niteliğini kazandırmış ve “rabbânî latife” şeklinde tarif edilmesine sebep olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 526; Hakîm et-Tirmizî, *Ḥatmü’l-evliyâ’* (nşr. Osman İsmâil Yahyâ), Beyrut 1965, s. 252-255; Serrâc, *el-Lüma’*, s. 168; Sülemî, *Ṭabakât*, s. 219, 229, 231, 309, 445; Gazzâlî, *İhyâ*’, I, 105; III, 14, 23, 274; Aynülkudât el-Hemedânî, *Temhidât* (nşr. Afîf Useyrân), Tahran 1962, s. 290, 436; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiḥü’l-gayb*, İstanbul 1308, I, 179-181; Baklî, *Şerḥ-i Şaḥiyyât* (nşr. H. Corbin), Tahran 1360 hş./1981, s. 437, 669; İbnü’l-Arabî, *el-Fütûḥât*, II, 121, 631; a.m.f., *Fuṣûş* (Affîf), s. 73, 90, 92; Azîz Nesefî, *Zübdetü’l-hakâik*, Tahran 1363, s. 83; Kâşânî, *İşlâḥâtü’ş-şüfîyye*, s. 107-130, 147, 148; Abdülkerîm el-Cilî, *el-İnsânü’l-kâmil*, İstanbul 1300, I, 40-42; Şarânî, *et-Ṭabakât*, I, 95; Aclûnî, *Keşfü’l-ḥafâ’*, II, 262; Ebû’l-Alâ el-Affîfî, *et-Ta’likât* (İbnü’l-Arabî, *Fuṣûş* [Affîf] içinde), s. 19, 85-96.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

RABAİ

(الرَبَاعِي)

Ebû Süleymân Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed er-Rabâî (ö. 379/989)

Muhaddis.

İbn Zebr olarak da bilinir. Babası Dimaşk’ta ve Mısır’da kadılık yapan, pek güvenilir bulunmamakla birlikte hadise dair kitaplar yazan ve *el-Müntekâ min aḥbâri’l-*